

MOLNÁR ANTAL

EGYHÁZ- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS A VÁCI PÜSPÖKSÉGBEN A TÖRÖK KORBAN

A magyar intézményrendszer hódoltsági jelenlétének vizsgálata során kiemelt hely illeti meg a katolikus egyházi struktúráknak a török területekre való behatolását és működését. A katolikus egyház jelenléte ugyan részben betagoódik az adóztatás és a birtokigazgatás rendszerébe,¹ ugyanakkor sajátos joghatósági, intézményi és lelkipásztori jellegénél fogva (az említett tizedszedő, adóztató és birtokormányzó funkciókat is ideértve) mégis egy világos kritériumok alapján elkülöníthető, jól körülhatárolható alrendszert képez a magyar intézményrendszer egészén belül. Ennek következtében a magyar katolikus hierarchia, noha törekvéseiben és eszközeiben jelentős mértékben kapcsolódott a magyar államszervek, a vármegyék és a világi birtokosok által kiépített hódoltsági intézményhálózathoz, mégis lényegében önálló, az egyház jogi és szervezeti valóságához illeszkedő struktúrákat hozott létre a török területeken. A világi és egyházi intézményrendszer kapcsolódási pontjai közül az egyik legszembetűnőbb a szervezeti keretek megteremtésének időbeli párhuzamossága: mindkét struktúra tényleges hódoltsági kiépülése a zsitvatoroki béke utáni évtizedekben történt meg, majd a század második felére szilárdult meg és vált teljessé.

A magyar hierarchia részéről ennek a folyamatnak egyik legfontosabb állomása a hódoltsági püspöki helynökök hálózatának létrehozása volt. A helynök, vagyis a püspök helyettesének (*vicarius generalis in spiritualibus*) intézménye Magyarországon a XIV. század elejétől vált általánossá, a vikáriusi megbízatás hazánkban összekapcsolódott a püspöki bíró tisztségével.² A vikáriusi funkció a Trienti Zsinat után sem veszített jelentőségéből, hiszen a püspök lelkipásztori feladatainak meg növekedésével a segítségére rendelt hivatalok is új tartalommal telítődtek meg. A

1 Ezen rendszerek részeként tárgyalta az egyház hódoltsági jelenlétének vonatkozó elemeit: Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp., 1981.; Uő: Magyar intézmények a török hódoltságban. Bp., 1997. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 21.)

2 Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) 636–639., 647–650. p.; Erdő Péter: A középkori officálisi bírászkodás intézményi Kclet-Közép-Európában. In: Uő: Egyházjog a középkori Magyarországon. Bp., 2001. 119–124. p.

katolikus restauráció magyar püspökeinek hivatali és diplomáciai funkciói miatt az egyházmegyék irányításában Magyarországon különösen is jelentős szerephez jutottak a püspöki helynőkök.³ A Habsburg országrészben található, székhellyel és káptalannal rendelkező egyházmegyékben (Esztergom, Eger, Győr, Nyitra, Veszprém, Zágráb) az érsekek és püspökök a vikáriusokat a székeskáptalan kanonokjai közül (sokszor magát a nagyprépostot) választották, akik kanonoktársaikkal együtt segítették a gyakran távollevő egyházfőket az egyházmegye kormányzásában, és a középkori gyakorlatot folytatva vezették a püspöki bíróságot.⁴

A részben vagy egészben török uralom alá került egyházmegyék esetében a hódoltsági helynöki tisztség betöltői és azok funkciói jelentősen eltértek a fenti modelltől, és egymás között is meglehetősen nagy eltéréseket mutattak. A pécsi püspök hódoltsági képviselőjét ellátó pécsi jezsuiták és a csanádi püspököt helyettesítő szegedi ferencesek szerzetesi mivoltuknál fogva és a lehetőségek hiányában bizonyos tekintetben korlátozottabb jogkörrel rendelkeztek királlyági kollégáiknál. Másrészt viszont a püspök távolléte és a kapcsolattartás alapvetően anyagi jellege miatt igen sokrétű, részben gazdasági feladatokat is el kellett látniuk, illetve komoly szerepük volt a magyar hierarchia hódoltsági joghatóságának védelmében.⁵ A kalocsai érsekek meglehetősen alkalmasszerűen neveztek ki helynököket, hol a pécsi jezsuiták, hol pedig a dél felől érkező raguzai papok vagy bosnyák ferencesek soraiból.⁶ A székhellyel rendelkező, de jelentős hódolt területekkel is bíró egyház-

3 A püspöki helynőkök jogainak és kötelességeinek egyházi jogi szabályozása: *Szeredy József*: Egyháztörvények különös tekintettel a Magyar Szent Korona tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra. I. Pécs, 1874. 494–499. p.

4 A kora újkori püspöki helynőkökre számos adatot találunk a székeskáptalanok történetét összefoglaló monográfiákban, az egyházi kanonokok életrajzában. *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900.; *Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmege múltjából III.); *Vagner József*: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896.; *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspöki, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII.) Az egri püspöki helynőkök hiányos névsora: *Nováky József*: Memoria dignitatum, et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis. In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. IV. Szerk.: Leskó József. Eger, 1907. 245–247. p.

5 *Molnár Antal*: Jézuiták a hódolt Pécsen (1612–1686). In: Pécs a török korban. Szerk.: Szakály Ferenc. Pécs, 1999. (Tanulmányok Pécs történetéből 7.) 243–254. p.; *Szántó Konrád*: A szegedi gvardiánok mint a csanádi megyéspüspökök helynökei és az alsóvárosi ferences kolostor előjárói. In: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 2. (1996) 217–266. p. A csanádi püspökök és egyházmegyéjük kapcsolatát készülő nagyobb lélegzetű tanulmányomban részletesen tárgyalom.

6 *Molnár Antal*: A kalocsai érsekség a török korban. In: Kalocsa történetéből. Szerk.: Koszta László. Kalocsa, 2000. 149–150. p.

megyék esetében a káptalanból kinevezett püspöki helynökök mellett külön hódoltsági vikáriusok meglétét is regisztrálhatjuk. A veszprémi püspökök, noha a káptalan 1630-ban történt visszaállítása után a nagyprépostok működtek Veszprémben vikáriusként, az egyházmegye hódolt részeinek helynökévé a pécsi, majd az andocsi jezsuitákat nevezték ki, az eddig feltárt adatok szerint döntően lelkipásztori feladatkörrel.⁷ Az esztergomi érsekek és a zágrábi püspökök a boszniai ferences provinciának a rendtartomány vezetésével konfliktusba kerülő és a magyar hierarchiával kapcsolatot kereső tagjai közül állítottak hódoltsági vikáriusokat: az esztergomi főpásztor a budai rendház elöljáróit, a zágrábi pedig a szlavóniai Velika gvardiánjait. Feladatuk ismereteink alapján az illető főpásztorok joghatóságának biztosítására korlátozódott.⁸ Az egri püspökök hódoltsági megbízottjai (a jelek szerint nem helynökei) a gyöngyösi plébánosok voltak, akik a tizedek adminisztrációján túl fontos lelkipásztori megbízásokat is elláttak.⁹

A fenti rendszerben a váci püspökség meglehetősen sajátos helyet foglalt el, és (miként erre Szakály Ferenc egy nemrég megjelent tanulmányában utalt)¹⁰ leginkább még az egri püspökséggel mutat rokon vonásokat — természetesen igen erős megszorításokkal. Egerrel ellentétben ugyanis a váci egyházmegye kicsiny, nógrádi szegletét leszámítva (1663 után ezzel együtt) teljes egészében török uralom alá került, így bizonyos szempontból a dél-magyarországi püspökségek sorsában osztozott. Másrészt viszont az Alföldön és az Alföld peremvidékén elterülő egyházmegye területén a magyar intézmények sokkal folyamatosabban és határozottabban tudták befolyásukat érvényesíteni. Ennek köszönhetően itt az adóztatás, a birtokigazgatás, sőt (a reformáció erőteljes térhódítása ellenére) a katolikus egyházi intézményrendszer rekonstrukciója is hatékonyabban valósult meg, mint a délebbi egyházmegyékben.¹¹

7 *Molnár Antal*: Az andocsi jezsuita misszió (1642–1684). In: *Levéltári Közlemények* 71. (2000) 19–21. p.

8 *Tóth István György*: Kié Buda? Az esztergomi érsek és a belgrádi apostoli vikárius vitája a hódolt Budáról 1678-ban (Forrásközlés). In: R. Várkonyi Ágnes emlékönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk.: Tusor Péter. Bp., 1998. 251–257. p.; *Franjo Emanuel Hoško*: Luka Ibrišimović i crkvene prilike u Slavoniji i Podunavlju potkraj 17. stoljeća. In: *Uő*: Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća. Zagreb, 2000. (Analecta Croatica Christiana XXXII.) 123–137. p.

9 Erről a kérdésről szintén önálló tanulmányban kívánok szólni.

10 *Szakály Ferenc*: A hódolt megye története. In: *Pest megye monográfiája. 1/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Szerk.: Zsoldos Attila. Bp., 2001. 523–524. p.

11 A váci egyházmegye török kori történetének ezen sajátosságaira a teljes vonatkozó irodalom felsorolásával lásd: *Molnár Antal*: Adatok a váci püspökség török kori történetéhez. In: *Egyháztörténeti Szemle* 2. (2001) 2. sz. 57–86. p.

A gazdasági és egyházkormányzati struktúrák megőrzésének talán legfontosabb előfeltételként a váci püspökség birtokállománya a török foglalás után nem hullott szét, az uradalom falvait a püspökök jószágkormányzói a hódoltság idején folyamatosan nyilvántartották és adóztatták. Ezzel párhuzamosan a tizedszedés sem szűnt meg a XVI. században, erről az 1560-as évektől kezdve fennmaradt árendajegyzékek tanúskodnak. Szakály Ferenc legújabban napvilágot látott kutatási eredményei szerint a váci püspökség tizedeit a Magyar Kamara nem vette át, azok bérbeadása minden esztendőben megtörtént.¹² Szakály ezen megállapítása nagy valószínűséggel megállja a helyét. A jelek szerint a XVI. század második felében bizonyos években ezt az árenda-összeget a püspökség összes (vagy egy-egy dézsmakerület) tizedéért egy összegben a Kamara vagy az egri kapitány tette le, és az egri vár részére szedték be azokat,¹³ míg más esztendőekben a püspökök maguk gondoskodtak a tizedek bérbeadásáról.¹⁴ A birtokállomány és a tized adminisztrációjának kontinuitása a többi török uralom alá került, délebbi püspökség viszonyaival összehasonlítva nyeri el igazán jelentőségét. A pécsi, kalocsai és csanádi főpásztorok csak a XVII. század elejétől kezdtek hozzá hódoltsági birtokaik feltérké-

12 *Szakály*: A hódolt megye i. m. 407. p. A birtokok haszonvételeiről a püspökség feltehetőleg hiánytalan urbárium-sorozata tájékoztat: *Maksay Ferenc*: Urbáriumok. XVI–XVII. század. Bp., 1959. 639–662. p.; *Tringli István*: A váci püspökség török kori urbáriumai (forrásközlés). In: Váci Könyvek. 4. Vác, 1989. 107–139. p. Vö. még: *Jerney János*: A 'váci püspökség' birtok jövedelmét mutató XVI. századi magyar oklevelek. In: Tudománytár, új folyam. 4. (1840) 8. kötet 307–319. p.; *Horváth Lajos*: A váci püspöki birtokok név szerinti összeírása 1671-ből. In: Váci Könyvek. 3. Vác, 1987. 53–66. p. A váci püspöki uradalom falvainak térképes ábrázolása: *Szakály*: Magyar adóztatás i. m. 115. p. A török kori tizedjegyzékek Pest–Pilis–Solt megyei részci szintén nyomtatásban hozzáférhetőek: *Szakály Ferenc*: Pest–Pilis–Solt megye XVI–XVII. századi dica- és dézsmajegyzékei. Bp., 1995. (Előmunkálatok Pest Megye Monográfiájához 1.) 111–209. p.

13 Így például 1564-ben és 1567-ben Újlaky János váci püspök 1500 magyar forintot kapott a Kamarától a püspökség tizedeinck árendájaként, amelyeket Mágóchy Gáspár egri kapitány a vár részére hajtott be. Máthéssy István püspöksége idején (1587–1591) a tizedeket Kolonich János egri kapitány bérelte 1000 forintért, majd Rákóczi Zsigmond kapitány két évre, évi 700–700 forintért. Máthéssy halála után a püspökség jövedelmait a Szepesi Kamara kezelte. Magyar Országos Levéltár (= MOL) E 554 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 2018. fol. 3., 4., 9., 18. A váci püspökség tizedkerületei: Pest m.: váci, coglédi, kecskeméti, Nógrád m.: kispórádi, Solt m.: solti, Szolnok m.: tiszántúli, tiszáninneni, Csongrád m.: tiszántúli, tiszáninneni. Vö.: Dallos Miklós Följegyzései („Memoriale”), Váci Püspöki Levéltár (= VPL) jelzet nélkül, fol. 60r. Ezt a forrást az alábbiakban ismertetem.

14 Példának okáért a Szakály által idézett 1568. esztendőben. *Szakály*: Pest–Pilis–Solt megye i. m. 119–121. p.

pezéséhez, amelyet az egyre hatékonyabb adóztatás követett. Ez a folyamat részben jövedelmeik jelentős növekedéséhez, részben viszont a rivális földesurakkal való állandó birtokjogi harcokhoz vezetett.¹⁵

Ezen a téren különösen Mossóczy Zakariás püspöknek (1578–1582) voltak jelentős érdemei, aki új urbáriumban mérte fel a püspöki birtokokat, illetve emberei révén alapos vizsgálatot készíttetett az egyházmegye helységeinek várható tizedeiről. Megreformálta a dézsma kivetésének és bérbeadásának rendszerét: a tizedeket helységenként és általában szabott összegért adta bérbe, és hozzálátott a tizedmentességek felszámolásához. Tevékenységének köszönhetően a püspökség bevételei jelentős mértékben megnövekedtek.¹⁶

A tized-adminisztráció és a birtokigazgatás központja a XVI. század második felében többnyire az egri vár volt, itt hirdették meg az árendákat, és innen irányították a püspöki uradalom adóztatását.¹⁷ Az Egerben tartózkodó vármegyei nemesség soraiból kerültek ki a püspökség anyagi ügyeinek intézésével megbízott tisztviselők is. Feladataikról és díjazásukról Mossóczynak Recsky György Heves megyei alispán, a püspöki uradalom officialisa számára adott, eddig ismeretlen utasítása tájékoztat. Az Egerben 1579. október 25-én kelt instrukcióban a főpap Recskyt, korábbi egri ügyvivőjét 1582. Szent György napjáig (április 24.) megbízta a püspökség Pest és Szolnok megyei birtokainak kezelésével officialisi minőségben. Az utasítás a birtokok adminisztrációjánál is nagyobb hangsúlyt helyezett a tizedek behajtására, az elmaradt tizedekért az officialis anyagilag is felelt. Az árendálás alapja a püspök által megküldött tizedjegyzék volt, de a lehetőségekhez képest a bérösszegeket emelnie kellett. A befolyt jövedelmeket köteles volt azonnal és hiánytalanul felküldeni a püspöknek Pozsonyba vagy Nyitrára. Munkájáért cserében tisztességes díjazásban részesült. Egy forintig öt illeték a bírságpénzek, komolyabb ügyekben azonban csak a püspök tudtával járhatott el a jobbágyság ellen, és az egy forint feletti összeg a birtokosé lett; megkapta az elbitangolt állatok felét, falvan-

15 *Timár György*: A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvései a török hódoltság idején. In: Pécs a török korban i. m. 133–169. p.; *Molnár*: A kalocsai érsekség i. m. 142–148. p.; *Üő*: Egy „magyar” püspök a török hódoltságban. (Macripodari Jácint csanádi püspök levele Szecelpcsényi Györgyhez 1668-ban). In: Levéltári Közlemények 72. (2001) 65–75. p.

16 *Szakály*: Magyar adóztatás i. m. 125–127. p.; *Maksay*: Urbáriumok i. m. 639–662. p.; *Tringli*: A váci püspökség i. m. 108–111. p.

17 *Szakály*: A hódolt megye i. m. 424. Nyilván Eger központi szerepével függ össze, hogy 1585 körül ezt a várost kívánták a püspökség székhelyéül kijelölni, a váci püspöki címet összekötve az egri nagypréposti stallummal. *Szarka Gyula*: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác, 1947. (Vácgyházmegye Múltjából IV.) 26–27. p.

ként két forint sarlópenzt (*pecunia falcaturae*), illetve a tizedszedés szervezéséért két évre 200 forintot.¹⁸

A tizenöt éves háború pusztításait és Vác másodszori török kézre kerülését (1620) követően a püspökség birtokigazgatását és tizedszedését is újjá kellett szervezni. Ez a folyamat a többi hódoltsági egyházmegye főpásztorainak ilyen irányú törekvéseivel párhuzamosan zajlott le, de a lényegesen kedvezőbb földrajzi helyzet és a XVI. századi előzmények miatt sokkal látványosabb eredményekkel.

Az egyházmegye tényleges székhelye 1620 és 1663 között a nógrádi vár lett, innen kiindulva szervezték meg a püspökök az egyházmegye, illetve a birtokok és tizedek igazgatását.¹⁹ A jövedelemkezelés és az egyházkormányzat feltételrendszerét a megváltozott körülmények között Almásy Pál (1608–1621) és Dallos Miklós (1621–1623) püspökök teremtették meg. Adóztató tevékenységükről sok adatot őriztek meg Dallos püspök feljegyzései. A Váci Püspöki Levéltárban található, 136 folióból álló, nemrégiben restaurált kötetet a püspök 1622–1623 folyamán állította össze, hogy az egyházmegye jövedelmeiről utódai a szükséges adatokat egy helyütt találják meg.²⁰ A kötet ennek megfelelően a püspöki uradalom falvaira vonatkozó urbárium-kivonatokat (fol. 4–46), a tizedek árenda-jegyzékeit (fol. 59–89), jövedelem-kimutatást (fol. 92–97), illetve levélmintákat (fol. 118–136) tartalmaz.²¹ Ez utóbbiak között (a már fentebb idézett Mossóczy-féle officálisi utasítás mellett) megtaláljuk Dallos két megbízó levelét: 1622. április 5-én Psarevaczky György nógrádi harmincadost a püspöki uradalom provizorává és a tizedek árendátorává, 1623. április 18-án pedig Glossius Gáspár nógrádi harmincadost tizedárendátorrá nevezte ki. A provizor legfontosabb feladatát a hátralékok behajtása és a birtokok állapotának felmérése jelentette, az árendátor munkaköréhez pedig elsősorban a bérleti összegek gyors összegyűjtése és hiánytalan átadása tartozott.²²

Dallos lelkipásztori tevékenységének fontos és bizonyos tekintetben egyedülálló emléke egy 1622. szeptember 21-én Nagyszombatban kelt irat, amelyben

18 Dallos Miklós Följegyzései („Memoriale”), VPL jelzet nélkül, fol. 45v.

19 Molnár: Adatok i. m. 70. p.

20 Dallos Miklós Följegyzései („Memoriale”), VPL jelzet nélkül, fol. 59v.

21 Emellett későbbi iratok és jegyzetek is helyet kaptak a gyűjteményben, így például Pongrácz püspök zsinati meghívója 1675-ből (fol. 98) és Balogh Miklós püspök (1685–1689) feljegyzése az első pesti plébános kinevezéséről 1686-ból (fol. 129). A Dallos-féle memoriale ismertetése és kivonatos fordítása: *Rusvay Tibor–Varga Lajos: A XVII. század eljei Vác történetének egyik forrása. Vác, 1992. (Váci Füzetek 1.)*

22 Dallos Miklós Följegyzései („Memoriale”), VPL jelzet nélkül, fol. 127v–128r. Glossius személyére lásd: *Jakus Lajos: Fejezetek Szécsény XVI–XVII. századi történetéből. In: Tanulmányok Szécsény múltjából. 7. Salgótarján, 1985. 128–129. p.*

Cantzor Andrászt a Nógrád megyei Nándor, Sente és Debercsény falvak világi lelkipásztorává nevezte ki. A püspök a dokumentum hosszú bevezetőjében bevett gyakorlathoz hasonlóan mutatta be a főpásztorok azon eljárását, hogy a paphiány miatt, a hívek vallásának megtartása érdekében világiaknak engedélyt adnak egyházi funkciók (népnyelvű szentbeszéd felolvasása, keresztelezés, temetés, esketés, asszonyavatás) végzésére. Cantzornak Pyber János váradi püspök feladta a tonzúrát és a kisebb rendeket, ezért főpásztor hívei kérésére a felsorolt tevékenységek ellátását engedélyezte a számára, amíg felszentelt papot nem tud a helyére állítani. Feladatai közül kiemelte, hogy a húsvéti időszakban biztosítson papot a falvak lakóinak, akinél a gyónásukat és a szentáldozást elvégezhetik.²³ A világiak lelkipásztori szolgálatára a magyarországi katolikus egyházban már a XVI. század második feléből vannak adataink, a XVII. század első évtizedeiben pedig a pécsi jezsuiták tudósítanak a baranyai katolikus prédikátorok tevékenységéről. Pázmány érdeme, hogy szolgálatuknak törvényes kereteket biztosított. 1628-ban vetette fel a rendezés szükségességét a nagyszombati püspöki konferencián, majd az 1629. évi egyházmegyei zsinaton szabályozta tevékenységüket.²⁴ Dallos kinevező okirata viszont azt bizonyítja, hogy a hódoltsági püspöki székekre kinevezett magyar püspökök már a pázmányi szabályozás előtt is alkalmaztak hivatalos keretek között világiakat a lelkipásztori munkában.

A későbbiek szempontjából szintén fontos lépésnek bizonyult, hogy a püspök 1622-ben bérbe adta a nógrádi kapitánynak a vár és a mezőváros területén a kocsmáltatás jogát, amelyért a kapitány évi 100 magyar forintot tartozott fizetni. Már Dallos egy szerzetest kívánt Vácra küldeni, akinek révén gondoskodhatott volna egyházmegyéje plébániáiról,²⁵ de ezt a lépést adataink szerint csak Dávid Pál (1628–1630) tette meg, aki plébánost helyezett Nógrádba, eltartására pedig a kocsmára árenda-jövedelmét rendelte.²⁶ Utóda, Draskovich György működése idején (1630–1635) nemcsak a nógrádi plébános jelenléte állandósult, hanem az első el-

23 Dallos Miklós Följegyzései („Memoriale”), VPL jelzet nélkül, fol. 128v–129r. Az asszonyavatásra a kora újkori katolikus egyházi gyakorlatban: *Bárh Dániel*: Asszonyavatás. In: *Ethnographia* 110. (1999) 360–371.

24 *Molnár Antal*: Pázmány Péter és a hódoltsági katolicizmus. In: *Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért. A Vatikáni Kiállítást Előkészítő Bizottság, az Esztergom-budapesti Főegyházmegyei Egyháztörténelmi Bizottsága, és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által rendezett történelmi konferencia előadásai 2000. május 4–5.* Szerk.: Becs Margit. Bp., 2001. (*Miscellanea Ecclesiae Strigonicensis* I.) 152. p.

25 *Molnár*: Pázmány Péter i. m. 147. p.

26 *Karcsú Antal Arzen*: Vác város története. I. Vác, 1880. 58–59. p.; *Tringli*: A váci püspökség i. m. 119. p.

lenreformációs intézkedések is az ő nevéhez fűződtek. 1631-ben kiűzette Vácról és egyházmegyéje több falujából a református prédikátorokat, és katolikus papokat szánt a helyükre.²⁷ Draskovich a püspökség jövedelmeinek behajtásában is hasonló eréllyel járt el: jelentős mértékben megnövelte a váci uradalom jobbágyainak szolgáltatásait, elődeihez hasonlóan tovább emelte az egyházmegye helységeinek tizedbérletét, és igyekezett a dézsmálást minél délebbre kiterjeszteni.²⁸ A püspökség régi jogainak helyreállítása jegyében még Szeged városától is (miként egész Csongrád vármegyéből) a maga számára követelte a tizedeket.²⁹

Nógrádnak az egyházmegye második székhelyévé válása Draskovich utóda, Nagyfalvy Gergely püspöksége idején (1635–1643) teljeseedett ki, azonban elsősorban nem a lelkipásztori igények, hanem jogi és személyi konfliktusok eredményeként. Nagyfalvy alakjában életrajzírója, Szabady Béla a katolikus restauráció konzervatív kanonoki elitjének tipikus képviselőjét látta, aki, mivel élete során leginkább birtokügyekkel és jogi kérdésekkel foglalkozott, legfontosabb hivatásának az egyház jogainak védelmét tartotta.³⁰ Az erdélyi származású Nagyfalvy olmtüzi és római tanulmányok után 34 évet töltött a győri káptalanban, ebből 25 éven át örkanonok, több győri püspök általános helynöke és ügyhallgatója volt.³¹ Bár szerémi püspökként (1624–1635) még a rezidencia-kötelezettség szószólója, és naplójának tanúsága szerint hódoltság hívei közé vágyódva nézegette egyházmegyéjét a térképen,³² váci püspökké történt kinevezése után azonban már kevésbé igyekezett, hogy a nógrádi várba költözve személyesen igazgassa egyházmegyéjét. Vonnakodására viszonylag éltesebb kora mellett elsősorban a váci székből a győri püs-

27 *Jakus Lajos*: Vác török kori történetének írott forrásai (1543–1686). In: Váci Könyvek. 4. Vác, 1989. 97. p.

28 *Szakály*: Magyar adóztatás i. m. 201–203., 216–220. p.

29 Draskovich – Magyar Kamara, Pozsony, 1631. nov. 21. MOL E 150 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Acta Ecclesiastica Registrata Fasc. 62. Nr. 7.

30 *Szabady Béla*: Nagyfalvy Gergely váci püspök, zalavári apát (1576–1643). In: Pannonhalmi Szemle 7. (1932) 312–232. p.; *Bedy*: A győri székeskáptalan i. m. 402–404. p.; *Nagyfalusy Lajos*: A kapornaki apátság története. II. Kalocsa, 1942. (Kiadványok Jézus Társasága Magyarországi Történetéhez. Tanulmányok 7.) 172–175. p. Alakjáról újabban diáriuma alapján: *Szelestei N. László*: Nagyfalvy Gergely naplója. In: Pázmány Péter és kora. Szerk.: Hargittay Emil. Piliscsaba, 2001. (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2.) 364–371. p.

31 Hódoltság szempontból érdekes, hogy Náprágyi Demeternek nemcsak győri püspöki minőségében, hanem 1615-től kalocsai érsekként is általános helynöke és ügyhallgatója volt. Az érseki főszentszék ugyanis a zágrábi püspöki szentszék fellebbviteli fórumaként ekkor Győrben működött. *Szabady*: Nagyfalvy Gergely i. m. 217–218. p.

32 *Szelestei N. László*: Naplók és utóírások a 16–18. századból. Bp., 1998. (Historia Litteraria 6.) 70., 92. p.

pökségbe áthelyezett, autoriter vezetési stílusáról ismert Draskovich Györggyel való konfliktusai is magyarázatul szolgálhatnak. Nagyfalvy és kanonoktársai foggal-körömmel harcoltak a püspök ellen a káptalan jogainak védelmében, és igyekeztek megakadályozni a jezsuiták betelepítését a városba. Draskovich fő ellenlábásának — joggal — Nagyfalvyt tekintette, ezért el akarta távolítani Győrből: a Tridentinum és Pázmány zsinatainak a püspöki rezidenciára vonatkozó határozatai értelmében megpróbálta a váci püspökségbe kényszeríteni.³³ Feltehetőleg Draskovich szándékait sejtethetik Esterházy Miklós nádornak az 1638. évi nagyszombati tartományi zsinathoz intézett levele háttérében is. A katolikus egyház reformját szívéen viselő nádor a zsinati atyáknak különösen a püspökök kötelezettségeit hangsúlyozta: a javadalom-halmozás betiltását, a rendszeres püspöki egyházlátogatásokat, a rezidencia-kötelezettség megtartását, a szegényebb püspöki székekről a nagyobb jövedelműekre való folyamatos áthelyezések beszüntetését és a hódoltsági püspökségekre való pápai megerősítések díjmentességének kérelmezését szorgalmazta.³⁴ Esterházy levelében konkrét megoldandó problémaként vetette fel a váci püspökség lelkipásztori ellátatlanságát. A püspökség tisztas jövedelmei ellenére a főpásztor mégsem törődik híveivel, akik ezért állatok módjára élnek. A zsinat kötelezze tehát a püspököt, hogy két plébánost tartson a bevételekből, akik a prédikációkat és az isteni szolgálatot végzik.³⁵ A zsinat a nádor javaslatának megfelelően kötelezte Nagyfalvyt, hogy személyesen költözzön Nógrádba, vagy pedig egy megfelelő papot nevezzen ki helynökének.³⁶

Bár az 1638. évi zsinati határozatot megelőzően is vannak (olykor elég bizonytalan) adataink a váci püspökök helynökeiről a nógrádi vagy ecsegi plébánosok

33 Természetesen váci püspökként Draskovich sem igyekezett Nógrádba költözni. Francesco Barberini bíboroshoz írott levelében (Pozsony, 1631. júl. 15.) pápai megerősítését sürgetve így jellemezte egyházmegyéjét: „Quoad statum vero Ecclesiae Vacienſis, ea est omnino in partibus infidelium sub iugo turcico. Residentia, capitulo prorsus caret. Imo ante annos perpaucos etiam ipsum templum cathedrae Vacii, opus insignis, Turcae sunt demoliti, lapidibus ad propugnacula adhibitis.” Biblioteca Apostolica Vaticana (= BAV) Barberiniani latini (= Barb. lat.) vol. 6888. fol. 84r.

34 Höflány, 1638. jún. 11. Egykorú másolata: BAV Barb. lat. vol. 6894. fol. 15r–17v. Tartalmi kivonatát közzétette: *Carolus Péterffy*: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata*. II. Posonii, 1742. 347. p.

35 „Episcopatus Vacienſis, licet sit sub turcica potestate, habet tamen adhuc certos bonos redditus. Et quia coloni miserii circa agentes, instar brutorum victitare coguntur, necessarium, quin sub gravi peccato non secus faciendum censemus, ut episcopus ibidem ad minimum duos bonos parochos ex iisdem sumptibus interteneat, qui conciones et reliqua munia divina subcant.” BAV Barb. lat. vol. 6894. fol. 17r.

36 *Péterffy*: *Sacra Concilia* i. m. 373. p.

személyében, névsoruk azonban ezt követően válik valóban folyamatossá.³⁷ 1640-től 1666-ig a nógrádi plébánosok,³⁸ majd Nógrád elestét (1663) követően egy-egy jelentősebb Nógrád vagy Pest megyei falu plébánosa töltötte be a püspöki helynöki tiszteletet.³⁹ Az egyházmegye déli végeinek lelkipásztori ellátásáról a szegedi ferencesek gondoskodtak, szolgálataikat a váci püspökök is igénybe vették. Nyilván munkájuk elismeréseként adta át 1617-ben a kolostornak Almásy Pál püspök az anyási tizedeket.⁴⁰ 1655-ben Korompay Péter váci püspöki vikárius küldött Nógrádból részletes utasítást a szegedi gvardiánnak a jubileumi búcsú kihirdetésének módjáról az egyházmegye Szeged környéki plébániáin.⁴¹

Nagyfalvy természetesen nem távozott a székhelyére, utódai közül csupán Püsky János (1643–1644, 1648–1650) és Tarnóczy Mátyás (1650–1655) nógrádi rezideálásáról tudunk.⁴² A lelkipásztori ellátás terén azonban mégsem ők, hanem Pongrácz György (1669–1676) tett a legtöbbet. Híres *Informatio*-jának (1675) adatait a váci egyházmegye történetírása már régóta használja,⁴³ egyházszerző munkájának részleteiről azonban nem sokat tudunk.⁴⁴ Pongrácz a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban végzett új főpapi nemzedék egyik legjelesebb képviselője volt, aki élete végéig szoros kapcsolatban állt a befolyásos Francesco

37 A váci püspökök hódoltsági helynökeit felsorolja: *Szarka*: A váci egyházmegye és püspökei i. m. 22–25. p.

38 1640–1647: Szentmihályi János, 1651: Szegedi Császár János, 1652: Kelenovics József, 1653–1655: Korompay Péter (később maga is váci püspök), 1656–1659: Horváth György, 1660–1661: Nedeczky István, 1661–1666: Istvánffy Bálint. Az utolsó nógrádi plébános, Istvánffy Bálint a vár elfoglalását követően a váciak adójával és a nógrádi templom felszerelésével Gyöngyösrc távozott. *Szarka*: A váci egyházmegye és püspökei i. m. 24. p.; Egri Érseki Levéltár, Archivum Vetus Nr. 2899. (1664-ben Kassán felvett tanúvallomások Istvánffy 1663 utáni sorsáról).

39 1666–1668: Horváthi János (Kálló), 1672–1678: Csekc Mihály (Ecesg, Terény), 1679–1685: Vadas Ferenc (Verseg, Vác), 1687–1699: Bendő István (Vác)

40 Csongrád Megyei Levéltár XII. 4. B, A Szeged Alsóvárosi Ferences Rendház iratai, A szegedi rendházat érintő iratok, I. kötet: Okmánytár I. Nr. 3.

41 VPL Althania 3. Kiadása: *[Orthmayr Tivadár–Szentkláray Jenő]*: Okmánytár. Csanád-egyházmegyei püspöki levéltár. Területi és joghatósági állapotok. A csanádi püspökök joghatósága Szeged városában. In: *Történelmi Adattár Csanádegyházmegye hajdanához és jelenéhez*. I. Temesvár, 1871. 221–222. p.

42 *Szarka*: A váci egyházmegye és püspökei i. m. 33. p.

43 Pongrácz püspök egyházmegyéjéről összeállított jelentésének kiadásaira: *Molnár*: Adatok i. m. 59–60. p.

44 Újabb életrajza a korábbi irodalom felsorolásával: *Galla Ferenc*: A váci egyházmegye püspökei. In: *Váci egyházmegyei almanach Szent István millénium évében*. Szerk.: Bánk József. Vác, 1970. 167–170.

Barberini bíborossal, pápai megerősítését is az ő közbenjárásával intézte. Több hozzá intézett levelét őrizte meg a Barberini család levéltára, amelyekben megemlékezik egyházszerző tevékenységéről is.⁴⁵ Először 1673. szeptember 9-én számolt be a bíborosnak lelkipásztori terveiről: helynökét megbízta a hatalmas, török iga alatti egyházmegyéje vizitációjával, majd zsinatot hív össze, ezután a Szentév (1675) alkalmából a Szentszéknak tett esküjéhez híven részletes beszámolót viz Rómába.⁴⁶ Egy évvel később (1674. december 15.) a látogatás halasztását magyarázza: hasznosabbnak ítélte, ha először rendbe hozza egyházmegyéjét, elvégezteti az egyházlátogatást, megtartja a zsinatot, és csak utána, a megfelelő információk birtokában utazik Rómába.⁴⁷ Hosszú időn át tervezett római útjára végül 1675 őszén került sor: ő volt az egyetlen magyar püspök a XVII. században, aki a kötelező *ad limina* látogatás kedvéért személyesen utazott az Örök Városba.⁴⁸ A Zsinati Kongregációhoz intézett beadványában egy szerzetes segédpüspök kinevezésére tett javaslatot a váci püspökség területére, illetve Besztercebánya székhellyel vissza akarta állítani a váci káptalant hat-nyolc kanonokkal, ahol a püspök is rezideálhatott volna. Pázmány egyházmegye-rendezési tervére hivatkozva a váci

45 BAV Barb. lat. vol. 6894. fol. 51r–54r., vol. 6898. fol. 61r–72v.

46 „Conabor interim proxime anno sequenti, peracta videlicet prius episcopatus mei, iam actu medio vicarii diocessani (in locis sat amplissimis quidem, verum omnibus sub iugo turcico existentibus, per hocque periculosissimis) instituta visitationis serie, et postmodum celebrata synodo, cum plenaria informatione, iuxta depositam Sedi Apostolicæ iuramenti formulam, me in Urbe præsentare, ac simul Eminentia Vestrae sacras manus exosculari, ibidemque si Divinae Maiestati ita placuerit, devotionem quoque meam in Anno Sancto peragere.” BAV Barb. lat. vol. 6898. fol. 62r.

47 „Aliud est, quod pari humilitate insinuare volui, me a tempore adepti episcopatus Vacienſis, ad quem (etiam per Eminentia Vestrae gratiam, pro qua itidem demeritissimas gratias) a duobus iam abhinc annis consecratus sum, eius semper fuisse intentionis, quatenus occasione arrepta non expectato per constitutiones et bullas pontificias præscripto quadriennii tempore, quamprimum Romae, ad limina Apostolorum et oscula sacrarum manuum Eminentia Vestrae comparuissem. Verum satius iudicavi, ut prius episcopatus meus per me in ordinem redigatur, visitatio illius peragatur, et synodus celebretur. Quibus finitis et peractis facilius et utilius erit cum sufficienti bona informatione de statu totius episcopatus comparere.” BAV Barb. lat. vol. 6898. fol. 63rv.

48 1675. szeptember 20-án Bolognából írta, hogy egy héten belül Rómában lesz, december 15-én pedig arról tudósította a bíborost, hogy már nyolc napja ismét Bécsben van. BAV Barb. lat. vol. 6898. fol. 68r., 69r. Vö. még: *Szarka*: A váci egyházmegye és püspökei i. m. 102–104. p.; *Tusor Péter*: A magyar egyház és Róma a 17. században. In: *Vigilia* 64. (1999) 509. p.

püspök számára kérte egész Nógrádot, és Besztercebánya központtal a bányavárosi rekatolizáció irányítására is felajánlkozott.⁴⁹

Korai halála miatt tervei nem valósulhattak meg, de szervezőmunkájának kétségtelenül nagy szerepe volt az egyházmegye intézményrendszerének rekonstrukciójában. A püspöki helynök munkáját a hódoltság utolsó évtizedeiben a Pest megyei és kismóngrádi esperesek segítették, kiegészítve ezzel az egyházmegye középszintű vezetését. A magyarországi katolikus restauráció hódoltsági hatásának eredményeként a papok és a licenciátusok száma is rohamosan emelkedett. Az 1670-es évek elején 12 papról, 1675-ben 15 papról és 30 licenciátusról, 1680-ban 14 papról és 27 licenciátusról, 1682-ben pedig már 24 papról és 38 licenciátusról szólnak forrásaink.⁵⁰

Annak ellenére, hogy a váci püspökök egyházmegyéjükkel való kapcsolattartása (mind a jövedelem-behajtás, mind pedig az egyházigazgatás terén) hódoltsági viszonylatban az egyik legintenzívebbnek számított, helynökeik tényleges tevékenységéről mégis viszonylag keveset tudunk. A pécsi, a csanádi vagy akár a zág-rábi püspökök és vikáriusaik kapcsolatairól levelezésük fennmaradt töredékei tájékoztatnak.⁵¹ A török kori váci püspökségről ugyan számos tizedjegyzék és urbárium maradt ránk a Váci Püspökség Gazdasági Levéltárában, a helynökök gazdasági és jogi ténykedését a vármegyei és mezővárosi források gyakran említik, a püspökök és helynökeik közötti levélváltás azonban mindeddig nem került elő.⁵²

A források hiánya nagymértékben megnöveli minden, a királysági egyházi intézmények esetében szokványosnak tekinthető dokumentum értékét. A Váci Püspökség Gazdasági Levéltára ugyanis a Szakály és Tringli által kiadott tizedjegyzékek és urbáriumok mellett az úgynevezett Régi levéltár két állagában (*I. Decreta regum*, *10. Mixta*) tartalmaz török kori leveleket és utasításokat. Azaz pontosabban jórészt csak tartalmazott. Az egykor a püspöki palota alagsori helyiségében őrzött, ma a Pest Megyei Levéltár Váci Osztályán letétben levő anyag ugyanis az idők folyamán súlyos károkat szenvedett, és számos elveszett vagy lappangó iratáról ma már csak a Bubla Ágoston püspöki uradalmi kormányzó által az 1840-es években készített lajstromkönyv tájékoztat. A levéltárban történő kutatás régen sem lehetett túl egyszerű. Vác monográfusát, Karcsú Antal Arzén ferences szerzetest Májér J.

49 *Ványó Tihamér*: Püspöki jelcetések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850). Pannonhalma, 1933. (Olaszországi Magyar Oklevéltár II.) 248–250. p.; *Szarka*: A váci egyházmegye és püspökei i. m. 34–35. p.

50 *Molnár*: Adatok i. m. 70–72. p.

51 Vö. az 5. és 8. jegyzetben idézett tanulmányokat.

52 A püspökség török kori forrásanyagára lásd a 11. jegyzetben idézett tanulmányom jegyzetanyagában felsorolt irodalmat (különösen *Szarka Gyula* munkáit).

uradalmi tisztartó engedte be „egy az alsó folyosóról nyíló előszobán át egy erős vasajtó” mögötti, „a történelemre nézve igen érdekes irattárba”, amelynek Karcsú több XVII. századi dokumentumát használta művében.⁵³ Az egyházmegye török kori történetének egyik legszorgosabb kutatója, az óriási levéltári anyagot (sajnos csak a monumentális jegyzetapparátusban) összehordó Szarka Gyula viszont éppen ebbe az archívumba nem jutott be.⁵⁴

Nagy szerencsének tekinthetjük tehát, hogy Tarnóczy Mátyás püspök 1651. szeptember 10-én kelt egyház- és birtokigazgatási utasítása fennmaradt, hiszen ez a forrás nemcsak tartalmát tekintve érdekes, hanem hódoltsági viszonylatban műfaji szempontból is igen ritka. Szerzője olműtzi és bécsi tanulmányok után a nyitrai, majd az esztergomi káptalan tagja volt, ezt követően 1648-ban szepesi, 1654-ben pozsonyi prépost, 1648-ban csanádi, végül váci püspök lett.⁵⁵ Tarnóczy a XVII. századi magyar püspöki kar egyik kivételesen buzgó tagja volt. Kortársainak vallomásai szerint csanádi püspökként ferences ruhában Szegedre kívánt menni, hogy rezidencia-kötelezettségének eleget tegyen,⁵⁶ váci püspökként pedig (ritka kivételként) megfordult Nógrádon.⁵⁷

1651-ben összeállított utasításában a püspök 14 pontban foglalta össze a birtokok védelmével és igazgatásával, a tizedek bérbeadásával és begyűjtésével, illetve egyetlen pontban az egyházmegye igazgatásával kapcsolatos teendőket. Az instrukció címzettjét a forrás nem jelöli meg, az irat hátlapján egy későbbi kézírással készült rövid tartalmi kivonat a püspöki vikáriust tünteti fel ekként.⁵⁸ A püspöknek helynökéhez intézett utasítása gyanánt szerepel Bubla Ágoston lajstromkönyvében (pag. 10.), és így említik (minden ismertetés nélkül, nyilván csak Bubla alap-

53 *Karcsú*: Vác város i. m. I. 58–61 p. és passim. Valószínűleg Karcsú alapján idézi a levéltár anyagát: *Chobot Ferenc*: A váci egyházmegye történeti névtára. I–II. Vác, 1915–1917. passim.

54 A Váci Püspöki Levéltár Dallos Miklós többször idézett memoriáléjában és az Althan-gyűjtemény néhány (a Bubla-féle jegyzék szerint eredetileg szintén a gazdasági levéltárban őrzött) iratán kívül az 1950-es években készült, igen alapos gépiratos fondjegyzék tanúsága szerint XVIII. század előtti anyagot nem tartalmaz.

55 Életrajza a korábbi irodalom teljeskörű felhasználásával: *Juhász Kálmán*: A csanádi püspökség története. VIII. (1608–1699). Makó, 1936. (Csanádvármegyei Könyvtár 29.) 55–60. p.

56 Enck az egyháztörténeti szakirodalomban régóta közismert, első látásra kissé legenda-ízű történetnek az eredeti forrását is sikerült felkutatnom a Vatikáni Levéltárban. *Molnár*: Egy „magyar püspök”, i. m. 67–68. p.

57 *Szakály*: Pest–Pilis–Solt megye i. m. 155. p.

58 „Illustrissimi domini Matthiae Tarnoczi episcopi Vacziensis et praepositi Scepusiensis instructio data domino vicario pro directione et administratione bonorum episcopatus Vacziensis.”

ján) Karcsú és Chobot is.⁵⁹ A címzettnek a helynökkel való megfeleltetése feltehetőleg az utasítás első mondatán alapul, miszerint a püspök hasonló instrukciót ad vikáriusának a birtokok kormányzásához.⁶⁰ Az utasítás figyelmes olvasása azonban elbizonytalanítja ezt az azonosítást. Az első pontban a címzettet a helynökkel való együttműködésre kéri, aki egyébként nem igazán tesz eleget feladatainak. A második és a tizenötödik pontban a helynök-provizor jövedelemkezelői munkájának ellenőrzését, a harmadikban pedig az árendátor segítségét írja elő, vagyis ezek a tisztviselők a jelek szerint nem azonosak az utasítás címzettjével. A váci egyházmegye korabeli személyi viszonyainak ismeretében két megoldás lehetséges. 1651-ben a püspöki helynöki tisztelet a forrásban is említett Szegedi Császár János nógrádi plébános viselte, őt követte 1652-ben Kelenovics József, szintén nógrádi plébános, aki egy évig töltötte be a vikáriusi és provizori megbízást. Az első pontban az egyházigazgatás említéséből arra következtethetnénk, hogy talán a kiszemelt utód, a kezdetben csak az anyagiak kezelésével megbízott Kelenovics feladatait foglalja össze az irat. A második és a tizenötödik pont azonban annyira világosan különválasztja a (későbbi) helynök-provizor és a címzett feladatkörét, hogy ezt a megoldást valószínűleg elvethetjük. Sokkal valószínűbb, hogy a dokumentum a helynök-provizor melletti birtokkormányzó (*administrator bonorum*), Dienes György bujáki várnagy, vármegyei esküdt, később szécsényi tisztartó számára íródott.⁶¹ Dienes birtokkormányzói minőségben 1651. október 9-én elkészítette Kelenovics helynök-provizor számára a püspöki birtokok új urbáriumát,⁶² 1654-ben pedig Korompay Péter helynök-provizor mellett működött, szintén birtokkormányzóként.⁶³

A forrásunkkal kapcsolatos kételyek élesen exponálják a török kori váci püspökség igazgatásának személyi kérdéseit. A helynökök és a provizorok (vagy birtokkormányzók /adminisztrátorok/) névsorán végigtekintve több következtetést is regisztrálhatunk.⁶⁴ Mindenekelőtt (akárcsak a korszak birtokigazgatásá-

59 *Karcsú: Vác város i. m. V. 170. p.; Chobot: A váci egyházmegye i. m. II. 576. p.*

60 „Ego Matthias Tarnóczy episcopus Vacziensis, praepositus Scopusiensis etc. pro directione et administratione bonorum episcopatus mei Vacziensis domino vicario do similem instructionem.”

61 Dienes személyére lásd: *Jakus: Fejezetek i. m. 131. p.*

62 *Tringli: A váci püspökség i. m. 120. p.*

63 *Tóth Péter: Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1652–1656). Salgótarján, 2001. (Adatok, Források és Tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 29.) 75–76. p.*

64 A váci püspökség igazgatási személyzetére legfontosabb forrásaink Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűléseinek jegyzőkönyvei: *Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. I. 1638–1644. 1656–1665. Bp., é. n.; II. 1666–1680. Bp., 1984.; III. 1681–1697. Bp., 1985.*

ban mindenütt) meglehetősen nagy terminológiai bizonytalansággal találkozunk.⁶⁵ A püspökség anyagi ügyeit intéző hivatalnokokat felváltva nevezik provizornak vagy birtokkormányzónak, a két tisztség (mint például Tarnóczy kormányzása idején) ketté is válhatott: egy világi megbízott intézte adminisztrátorként a birtokok kormányzását és a különböző jogi ügyeket, míg a provizor feladata a jövedelmek begyűjtésére és kezelésére korlátozódott. Néha azonban a két tisztség összekapcsolódott, és a vikárius töltötte be a birtokkormányzó tisztségét is.⁶⁶ Sokszor előfordult, hogy a vármegye közgyűlésén nem a birtokkormányzó vagy a helynök, hanem megbízott prokurátor képviselte a püspök érdekeit.⁶⁷ Még többször egyesült a vikárius és az tizedarendátor (vagyis a tizedek bérbeadását intéző hivatalnok) tiszte. Bár alkalmasint előfordult, hogy az árendátor személye a vármegyei nemesség köréből került ki (1628–1634: Tárnoky János, 1665: Decsi István váci bíró, 1669: Bossányi Gábor, 1670–1675: Szöllösy Ferenc, 1681: Dül Mihály és Demekovics János),⁶⁸ a többi esztendőben a mindenkor vikáriusok intézték a tizedek bérbeadását.⁶⁹ A püspöki birtokkormányzók munkáját официálisok segítették, mint az utasításban említett Tatai István váci lakos, akinek a tizedszedés megszervezése volt a feladata. A falvakban egy-egy megbízott jobbágy tartotta a kapcsolatot a püspökkel vagy tiszttviselőivel, ők munkájukért nyilván különböző mentességeket élveztek.⁷⁰

65 A fogalomhasználat nehézségcinc legújabbban: *Kenyeres István: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században*. In: *Századok* 135. (2001) 1369. p. Bár a provizor elnevezést a magyar szakirodalom udvarbírónak fordítja, én a fogalmi pontosság kedvéért megtartottam a latinos változatot.

66 *Szakály: Pest–Pilis–Solt megye i. m.* 167., 173. p.; *Tringli: A váci püspökség i. m.* 120. p.; *Borosy: Pest–Pilis–Solt vármegye i. m.* I. 112. p.; *Tóth: Nógrád vármegye i. m.* 103–104. p.

67 *Borosy: Pest–Pilis–Solt vármegye i. m.* I. 34., 38., 43. p., II. 36. p.

68 *Szakály: Pest–Pilis–Solt megye i. m.* 141., 146. p.; *Borosy: Pest–Pilis–Solt vármegye i. m.* I. 181. p., II. 71., 85., 93., 105., 109., 126., 129–130., 147., 209. p., III. 17. p. Tárnoky János levele Dávid Pál püspökhöz, amelyben az elszámolás hiányosságai miatt mentegetőzik (Losonc, 1630. október 1.): VPL Althania I. Rossz jelzettel és dátummal említi: *Tóth Béla: A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa*. Bp., 1999. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 11.) 119. Tárnokya lásd: *Jakus: Fejezetek i. m.* 129–131. p.

69 Vö. a fenti jegyzetben idézett vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek indexét a vikáriusok nevével, illetve: *Szakály: Pest–Pilis–Solt megye i. m.* 162–209. p. passim.; *Uő: A hódolt megye i. m.* 514–515. p.

70 *Rusvay–Varga: A XVII. század eleji Vác i. m.* 38–40. p.; *Szakály: A hódolt megye i. m.* 517. p.

Az 1651. évi utasítás a fentiek szerint legvalószínűbben egy világi birtokkormányzó feladatait foglalja össze, de az itt ismertetett kötelezettségek nyilván ugyanúgy érvényesek voltak a helynök-adminisztrátorokra is.⁷¹ A birtokok kezelőjének egyik legfontosabb feladata a birtokállomány védelme a jogtalan követelésekkel szemben, az elidegenített birtokok és haszonvételek visszaszerzése. A birtokjogi ügyek intézésének színtere a vármegyei közgyűlés volt, ahol a birtokkormányzónak személyesen vagy megbízott útján kellett képviselnie ura érdekeit. A királyságinál bizonytalanabb hódoltsági birtokviszonyok között az egyes falvak és puszták tulajdonjogának, illetve a települések határainak pontos megállapítása valóban komoly feladatot jelentett, sokszor nem kis utánajárást és hosszú pereskedést igényelt.⁷²

A birtokok kormányzásánál is hangsúlyosabban szerepelnek az utasításban a tizedek adminisztrációjával kapcsolatos feladatok. A váci püspökség tizedeit már a XVI. század derekától kezdve évente bérbe adták a falvak birtokosainak, idegen földesuraknak vagy maguknak a településeknek. A XVII. században a püspökség tizedbevételei az árendaösszegek és a dézsmált települések számának fokozatos növekedésével egyre jelentősebbek lettek. A XVII. század második felében a tizedek az uradalom bevételeinek mintegy háromszorosát tették ki.⁷³ A bérbeadás meghirdetése a megyegyűlésen történt, leginkább áprilisban vagy májusban. Az árendátor és munkatársai az árendálás ideje alatt két-három hétig Szécsényben, később Füleken tartózkodtak. Munkájuk során szabad kezet kaptak: saját belátásuk szerint adhatták bérbe bárkinek a tizedeket. A dézsmák egy részét a püspök magának, helynökének vagy más egyházi testületnek (leginkább az egyházmegyében is lekipásztorkodó gyöngyösi ferenceseknek és jezsuitáknak) tartotta fenn, egy része pedig (elsősorban a bizonytalan jövedelmek miatt) nem kelt el. Ezeket a dézsmákat az árendátor és a birtokkormányzó által kinevezett dézsmások hajtották be, munkájukat a püspök váci officialisa irányította. Alkalmasint a nehezen beszédhető, és ezért elárendálatlan tizedeket végvári katonáknak adták bérbe, ingyen vagy jelképes összegért, akik gondoskodtak a tartozások behajtásáról, és hosszú távon biztosították a déli falvak dézsmálását is. Végezetül az árendáért kapott pénzt a lepecsételt és aláírt jegyzékkel együtt az árendátor a püspöknek adta át.

71 Ebben az esetben az instrukció hangsúlyozza az egyházmegyét kormányzó helynök és a jövedelmek kezelésével megbízott provizor (ezt a két tisztelet a nógrádi plébános töltötte be), illetve az árendátor munkájának segítését és az elszámolás ellenőrzését.

72 A birtokkormányzó-helynökök ilyen irányú tevékenységére: *Borosy*: Pest–Pilis–Solt vármegye i. m. I. 112. p., II. 15., 26., 29., 39., 51. p.

73 A püspökség bevétele Pongrácz jelentése alapján 3000 forint tizedbérletből és a birtokok 1000 forintnyi adójából állt. *Molnár*: Adatok i. m. 73. p.

A fenntartott tizedek miatt a püspöknek és tisztviselőinek számtalanszor meggyűlt a baja a falvak birtokosaival, akik ragaszkodtak elővételi jogukhoz. Szintén többször kerültek összetűzésbe a váci főpásztorok más egyházi testületekkel (pl. az esztergomi főszékeskáptalannal, a váradi és egri püspökökkel) egy-egy település tizedszedési jogát illetően. A hódoltsági adóztatás sajátosságai miatt a tizedek behajtása több akadályba ütközött, mint a földesúri adóztatás. A váci püspöknek számos nehézséggel kellett megküzdenie: mentességekre hivatkozva nem akartak tizedet adni a kuriális falvak, a sárközi kerület községei, az újratelepült és korábban nem dézsmált települések, az egyházmegye déli határvidékének falvai, valamint gondot okozott a puszták utáni tizedszedés. A tizedeket megtagadók ellen az árendátornak és a birtokkormányzónak jogi úton, vagy pedig végső esetben a világi karhatalom (végvári katonaság) segítségével kellett eljárnia.⁷⁴

Bár az utasítás a birtokkormányzó fizetésére csak röviden utal, a tisztség (akár csak az árendátoré) egyáltalán nem volt ráfizetéses. A birtokok irányításával és a jövedelmek kezelésével megbízott hivatalnokok fizetése az urbáriumok tanúsága szerint beépült a jobbágyok szolgáltatásaiba. A bérbe adott tizedek után az árendátort részesedés illette meg, és természetesen a legjobban jövedelmező falvakat sokszor maguk vették bérbe. A váci és egri püspökségek anyagi ügyeinek intézése a hódoltsági világi papság egy részének meggazdagodását eredményezte: a XVII. század végére egy tehetős, birtokokkal rendelkező „plébános-nábob” réteg kialakulását regisztrálhatjuk, amelynek a forrásokban leggyakrabban előtűnő alakjai Horváthi János kállói majd lőrinci, Almásy András gyöngyösi és Király Mihály gyöngyöspatai plébánosok voltak.⁷⁵

Az általunk vizsgált utasítás alig szól az egyházmegye kormányzásáról, nyilván azért, mert egy világi birtokkormányzó számára készült. A helynökök lelkipásztori tevékenységéről azonban ettől függetlenül is keveset tudunk. Az 1651. évi instrukció első pontja szerint a vikáriusnak hivatalból gondoskodnia kellett az egyházmegye valamennyi hívéről, és kötelessége volt a plébániák betöltése az egyházi élet folyamatosságának biztosítása érdekében. A helynökök közül kettőnek az egyházi

74 Az utasítás mellett lásd: *Szakály*: Magyar adóztatás i. m. 318–329. p.; *Uő*: A hódolt megye i. m. 423–424., 514–515., 523–524. p. Két árendátori utasítás, amelyek első sorban a pontos adminisztrációra és elszámolásra helyezik a hangsúlyt (1653, 1656): *Uő*: Pest–Pilis–Solt megye i. m. 155–156., 165. p. A tizedek bérbeadásával, a mentességekkel kapcsolatos vitákkal és a számos tizedperrel kapcsolatban igen sok adat található: *Borosy*: Pest–Pilis–Solt vármegye i. m. I–III. passim; *Horváth Lajos*: A Galga-mente történetének írott forrásai a török hódítás korából 1526–1686. Aszód, 1981. (Múzeumi Füzetek 20.) passim.

75 *Szakály*: Magyar adóztatás i. m. 203. p.; *Uő*: Magyar intézmények i. m. 303–306., 311–312. p. Lásd még a kiadott árendajegyzékek és urbáriumok adatait.

tevékenységéről rendelkezünk adatokkal. Korompay Péter 1652-ben vizitálta a püspöki uradalom falvait, az általa készített urbáriumban mindenütt kitért a települések vallási viszonyaira is.⁷⁶ Pongác György püspök helynöke, Cseke Mihály ecsegi plébános szintén végzett egyházlátogatást az egyházmegyében 1673–1674 telén, ennek eredményeit összegezte főpásztora 1675. évi híres jelentésében. Ugyancsak a Pongrácz-féle beszámoló, illetve az abban rögzített garamszentbenedeki zsinati határozatok tájékoztatnak a püspöki helynök feladatairól. A vikárius a püspöktől a teljes bírói és egyházkormányzati hatalmat megkapta: három–négy tanultabb plébános közreműködésével végezte a szentszéki bíraskodást, a püspök nevében irányította a lelkipásztori tevékenységet, és ügyelt a papok és licenciátusok fegyelmére. Az egyházmegye papjait és licenciátusait évente négyszer össze kellett hívnia, hogy velük az egyházmegye vallási helyzetéről és az aktuális egyházfegyelmi kérdésekről tárgyaljon. Az ő feladata volt a plébánosok beiktatása, akikkel egyházkormányzati feladatainak gyakorlása közben is testvériesen kellett eljárnia.⁷⁷

A váci püspökség egyház- és birtokigazgatása a királysági egyházmegyék lelki és anyagi adminisztrációjához képest kétségtelenül lényegesen egyszerűbb és tagolatlanabb volt. Ennek talán legszembevetőbb vonása, hogy a váci püspöki helynökök hivatalosan is foglalkoztak főpásztoruk anyagi ügyeivel. Gazdasági tevékenységük egyházz jogilag sem tekinthető teljesen kifogástalannak. Bár a királysági püspökségek székeskáptalanjainak tagjai (sőt a helynökök) is kaphattak ilyen jellegű megbízásokat,⁷⁸ az egyházz jog azonban a püspöki helynökök jószágigazgatói kinevezését kifejezetten tiltotta.⁷⁹ A hódoltsági egyházi viszonyok és a birtokigazgatás sajátosságai, mindenekelőtt a személyi feltételek szűkössége ugyanakkor elősegítették az anyagi és lelki kormányzat összekapcsolódását. Ugyanezt a tendenciát regisztrálhatjuk a déli püspökségek szerzetes-helynökeinek esetében is, noha ők az anyagi természetű megbízásokat inkább alkalmoszerűen, vonakodva, előljáróik kifejezett rosszállása és tiltása ellenére látták el.

76 *Tringli*: A váci püspökség i. m. 124–138. p.; *Molnár*: Adatok i. m. 78–82. p.

77 *Mezősi Károly*: A váci egyházmegye a török hódoltság idején Pongác György báró püspök egykorú tájékoztatása alapján. Kiskunfélegyháza, 1939. 47. p.; *Rajz Mihály*: A váci egyházmegye a török uralom végén. Vác, 1943. (Vácegyházmegye Multjából II.) 27–28. p.

78 Így például Matkovich Mihály olvasókanonok 1651–1657 között Püsky János győri püspök jószágainak felügyelőjeként működött; Lacza Péter nyitrai kanonok 1624-ben, Zongor Zsigmond nyitrai püspöki helynök pedig 1644-től egyben püspöki jószágkormányzó is volt. *Bedy*: A győri székeskáptalan i. m. 426. p.; *Vagner*: Adalékok i. m. 194., 201. p.

79 *Szeredy*: Egyházz jog i. m. I. 481. p.

A két funkció összekapcsolása az egyházi birtokok és a tizedek adminisztrációjában a hódoltsági világi földbirtokosoknál is meglévő kéttagozatú birtokkormányzatot (kinti–királysági és benti–hódoltsági) egy sajátos harmadik, egyházi elemmel egészítette ki. Ennek a feladata a déli püspökségek esetében a koordináció és a kapcsolattartás megkönnyítése volt a püspök és a kinti tagozat, valamint a benti tagozat és a jobbágyok között. Emellett a pécsi jezsuitáknak és a szegedi ferenceseknek a magyar egyházi intézményrendszer joghatóságát is védeniük kellett déli irányból érkező missziós struktúrákkal szemben. A váci egyházmegyében a helynököknek ilyen joghatóság-megőrző szerepük már nem volt, viszont a vikáriusi tiszttel mellé hivatalosan is járulhatott a tizedárendátor és a provizor (vagy birtokkormányzó) feladatköre. Bizonyos esetekben a helynök a három funkció összekapcsolása révén valóban a püspök teljhatalmú lelki és anyagi képviselőjévé vált, ilyenkor a kinti birtokkormányzati struktúrák (officiális, gondviselő) élére került. Máskor (mint az 1651. évi utasítás esetében) a helynök csupán jövedelemkezelő (provizor) és árendátor volt, a birtokok tényleges igazgatását egy világi birtokkormányzó végezte, kétpolusúvá téve ezzel a kinti igazgatási struktúra vezetését. Végül számos esetben az egyházi funkció mellé nem járult a világi, vagyis a birtok- és tized-adminisztrációt teljes egészében világi tisztviselők végezték. A tagolatlanak tűnő struktúrák ellenére a hódoltsági egyházmegyénk közül mégis a világi papokra építő váci püspökség kormányzata volt a legfejlettebb és az egyházi előírásokhoz legközelebb álló, híven tükrözve ezzel is a magyar feudális intézményrendszer hódoltsági jelenlétének térbeli sajátosságait.

Függelék

Tarnóczy Mátyás váci püspök utasítása a püspöki javak kormányzásához

Nagyszombat, 1651. szeptember 10.

Ego Matthias Tarnóczy episcopus Vacziensis, praepositus Scepusiensis etc. pro directione et administratione bonorum episcopatus mei Vacziensis domino vicario do similem instructionem. Ut nimirum universa bona omnimode a Sua Dominatione dependeant et eiusdem ordinationi se submittant, quae contra omnis generis impetitores defendere, et hucusque contra me vel per officiales meos contra

alios sub quocunque iudicatu motas et movendas causas promovere et prosequi erit obligatus, ac simul abalienatas metas, sylvas, jobbagyones, decimas et quocunque tandem nomine vocitata bona, pro omni posse iure vindicare et recuperare, ac recuperata vel quae hucusque praedecessores mei pacifice possidebant, et de facto ego quoque libere possideo, defendere tenebitur, ita tamen, ubi solus, ob infirmitatem vel maioris momenti negotiorum meorum occupationem praesens esse non posset, medio procuratoris, qui exacte de omnibus informabitur, semper praesens adsit, similiter ubi procurator adesse non posset, solus adesse non intermitteret, super quo pro meliori directione nonnulla puncta extradedi.

1° Siquidem ad invigilandas et intertenendas animarum curas cum sufficiente provisione ordinati sunt episcopatus, tam episcopis, quam in absentia eorum inferioris conditionis statibus de necesse incumbit, ut in diaecesi animabus invigilent, ac cura animarum inchoetur, in servitiis divinis defectus non fiat, et defendantur fideles. Licet quidem Nogradiensis vicario ex officio omnibus diaecesanis (ut per hoc ecclesiasticus ordo officio suo satisfacere possit, et inter plebem condigna devotio et religio servetur) invigilare ac plebanos ad parochias, ubi nempe esse deberent, constituere incumberet, nihilominus tamen committens dexteritati et zelo, spero quod in his omnibus una cum domino vicario, ubi necessitas secum tulerit, cooperabitur, et mihi omnes defectus notificabit, quo facto Divinae Maiestati rem digniorem et mihi dilectiorem non facturus. Quandoquidem dominus Ioannes Császár⁸⁰ ob defectum officio suo non satisfacit, neque fuit alter, qui eundem suplevisset, idem negotium non modicam distractionem et considerationem mihi attulit.

2° Licet dominus Nogradiensis plebanus et vicarius habeat nomen provisoris, ex eo quod dominii et decimarum proventus, qua rationibus obstrictus percipiat; nihilominus tamen eidem superintendendum erit, utrum manibus eiusdem fideliter administretur proventus, rationes tamen, tam ab homine meo, quam et praescripto domino plebano exigentur. Denegatos et mihi tenentes proventus via iuris prosequetur; quae decimae non sunt in arendam elocatae, eadem pro parte mea percipiantur. In omnibus iudiciariis negotiis ad Vestram Dominationem confugiet dominium, ob patratos excessus dum jobbagyones puniuntur, media pars eiusmodi birságh ceditur.

3° Arendatio decimarum de consueto more in comitatibus de tempore ad caput bonorum Nogradiensium publicabitur, ubi eidem tempore arendationis ad certum

80 Szegedi Császár János nógrádi plébános, váci püspöki helynök (1651).

tempus per duas vel tres septimanas, aut quoadusque necessitas secum tulerit, residendum erit, ea ex causa, ut medio praesentiae et assistentiae suae, domino arendatori sit pro assistentia et directione, qua mediante nempe exactius peragi valeret, eam facultatem eidem attribuens, ut decimas iisdem, quibus iudicaverit, in arendam elocare possit, quae vero decimae non elocabuntur, earundem fructus in specie et infallibiliter pro parte mea percipientur.

4° Dum tempus decimationis aderit, bonae conscientiae decimatores constituentur, qui reservatas pro parte mea decimas, et in arendam non elocatas sunt percepturi, ac in partialibus propriarum manuum subscriptione et sigillorum appositione eidem dominii et aulae iudici tradent, ut vigore earundem debito tempore rationes percipere possit de perceptis et erogatis.

5° Multa praedia fuerant in episcopatu, quae iam pleraque incoluntur, et sunt exculti pagi, in quibus, quod per negligentiam certis temporibus decimas non exegerunt, ita inaudio, nunc quoque denegatur, quas tamen diligenter exquirere et incolas ad praestandam decimam adigere necessum erit. Nonnulla actu etiam sunt praedia, sed alii pagenses possident, et nullam praestant decimam, ea decima satisfacere nolentes, vel vero arenda, quae ab eodem pago, in quo residerent, proveniret, a similibus quoque decima, vel a praediis arenda percipi debet.

6° Denegatores decimarum tam iure, quam et alia modalitate, prout in iis partibus conveniret, persequi debent.

7° Quales pagi et decimae dantur in comitatu Hevessiensi trans aquam Zagina,⁸¹ quos dominus episcopus Agriensis arendare solebat, nihilominus tamen etiam cis aquam Zagina certa territoria possident, videlicet in comitatu Kissnogradiensi, et quolibet altero anno in hoc praescripto comitatu Kissnogradiensi scissuram peragunt eiusdem loci subditi, nempe Alattiaienses,⁸² Tarienses⁸³ et caeteri eodem modo, his industrie invigilandum esto, quot sunt similes pagi, non absimiliter etiam deserti et quando scissura solet esse cis aquam Zagina, quandoquidem iidem pagi et loca deserta, vel in arendam elocabantur vel pro parte mea reservabantur.

8° Possessiones Csaba⁸⁴ et Szüd,⁸⁵ medio cuiusdam adiudicatae ad praesentiarum usque sibimet ipsis decimam vendicantes, nec modo quoque eandem praestare volunt, a quibus tamen industrie etiam iure mediante est

81 Zagyva folyó.

82 Alattján, Jász–Nagykun–Szolnok vm.

83 Tar, Heves vm.

84 Rákoscaba, Pest–Pilis–Solt vm.

85 Sződ, Pest–Pilis–Solt vm.

petenda et exigenda. Si vero casu, quo eandem praestare recusarent, eiusmodi adjudicatam, quae quidem valde exigui valoris esset, etiam iuris strepitu cassari debere, inaudiendo haec a pago Szente⁸⁶ et civitate Pataj.⁸⁷

9° Demandatum fuerat moderno officiali meo, ut videlicet Stephano Tattay incolae Vacziensi certos homines adiungendo ad diversa loca emisisset pro perceptione in arendam non elocatarum decimarum, quod mandatum meum si effectuaavit, bene quidem, si vero non, soli peragendum erit.

10° Pagus Szatok,⁸⁸ quem capitulum Strigoniense possidet, ex ea ratione, quod eiusdem capituli pagus esset, idem capitulum decimam sibi vendicat, ubi a memoria hominum praedecessores mei semper arendabant; alias cum in toto comitatu Nogradiensi decimae meae essent, ideo neque hancce ab episcopatu abalienare volo, prout nec abalienabitur.

11° Quas decimas ante annum 1647 et ipso anno 47° episcopus pro se reservavit, eadem unacum alterius generis nunc et imposterum quoque pro parte mea reserventur, pro opportunitate temporis et locorum.

12° Habeo trans Tybiscum, prout inaudio, certos pagos, quos alii tamen possident, percontandum erit qualesnam sint pagi et per quos possideantur, necnon qualenam ius haberet ad eosdem episcopatus, pro opportunitate processus institui debet.

13° Cum vicinis dominis et personis nobilibus bene accordabit, nihilominus tamen ius meum nulli cedit, quia prout ego res alienas appetere nollem, ita nec ecclesiam meam ulli hominum cedere volo, prout nec cedere possum, contra poenam aeternae damnationis.

14° Ad comitatum semper diligenter comparendum erit, et erga iura regni et a Divina Maiestate sibi datam scientiam tam in publicis, quam in privatis vocem dabit.

15° Brevibus verbis, huius episcopatus mei Vacziensis deservientia omnia negotia solummodo a Sua Dominatione dependebunt, quae excepta proventuum perceptione, tam tractanda, quam et dirigenda erunt, de quibus perceptis idem plebanus coram Vobis et homine meo exacte rationes suas dabit, in hoc autem invigilandum erit, utrum fideliter et in tempore sunt fructus percepti.

Item si ratione extruendi aedificii et aliis occurrentiis scripsero, tenebitur iuste et fideliter officio suo satisfacere, non absimiliter mihi in omnibus, ubi potuerit, fructum procreare et damna averti curare, quam ob causam etiam praeter exiguam

86 Szente, Nógrád vm.

87 Pataj, Pest–Pilis–Solt vm.

88 Szatok, Nógrád vm.

solutionem suam eiusdem industriosum fatigium, quo meliori modo possibile fuerit, regratificari non intermittam.

Datum Tynaviae die 10 septembris 1651.

[Külzet, más kéz írása:] Illustrissimi domini Matthiae Tarnoczi episcopi Vacziensis et praepositi Scepusiensis instructio data domino vicario pro directione et administratione bonorum episcopatus Vacziensis.

Pest Megyei Levéltár, Váci Osztály, Váci Püspökség Gazdasági Levéltára, Régi levéltár, fasc. 10. (Mixta), sorszám nélkül. Egykorú tisztázat, aláírás nélkül.

